

PENSAR LA IN/VISIBILITAT. PAPERS DE TREBALL

MERÍ TORRAS I FRANCÈS¹

Universitat Autònoma de Barcelona

Aquest text recull uns papers de treball al voltant de la in/visibilitat, amb el propòsit de revisar una categoria que ha creuat la trajectòria d'existència lèsbica, gai, queer, així com la teorització i el pensament a propòsit d'aquestes subjectivitats (i de la seva pròpia subjecció). L'associació de la visibilitat amb l'existència ha constituït un axioma. No obstant, la visibilitat no és sempre necessàriament la millor manera de fer-se visible o, immediatament, la millor estratègia política per a l'afirmació de la nostra existència. En aquests papers de treball parteixo de la formulació d'unes hipòtesis/propostes de reflexió, per continuar dialogant amb el volum *Manifestos gays, lesbianos, queer. Testimonios de una lucha (1969-1994)*, editat per Rafael M. Mérida, i acabo amb un breu testimoni de l'escriptora catalana Maria Mercè Marçal.

PARAULES CLAU: visibilitat, invisibilitat, lesbiana, gai, queer, manifestos.

Pensar la in/visibilidad. Papeles de trabajo

Este texto parte de unos papeles de trabajo acerca de la in/visibilidad, con el propósito de revisar una categoría que ha cruzado la trayectoria de existencia lésbica, gay y queer, así como la teorización y el pensamiento a propósito de estas subjetividades (y de su propia sujeción). La asociación de la visibilidad con existencia ha constituido desde siempre un axioma. Sin embargo, la visibilidad no es necesariamente la mejor forma de hacerse visible o, inmediatamente, la mejor estrategia política para afirmar nuestra existencia. En estos papeles de trabajo parto de la formulación de unas hipótesis/propuestas de reflexión para continuación establecer un diálogo con el volumen *Manifestos gays, lesbianos, queer. Testimonios de una lucha (1969-1994)*, editado por Rafael M. Mérida, y finalizar con un breve testimonio de la escritora catalana Maria Mercè Marçal.

PALABRAS CLAVE: visibilidad, invisibilidad, lesbiana, gay, queer, manifestos.

---

¹ Meri Torras és la directora del GRC Cos i Textualitat (2009SGR-0651). Aquests papers de treball es vinculen al projecte FFI2009-09026, així com al projecte de recerca emergent "In/visibles. Conceptualitzacions i representacions de la dona lesbiana a la Catalunya del tombant de segle XX-XXI", finançat per l'ICD (U-4/2010). Aquest començament el vull dedicar a David Vilaseca, perquè és un interlocutor de qui no vull/volem ni puc/podem permetre'm/ns renunciar, ni tan sols ara. *In memoriam*.

Thinking in/visibility. Working papers

The present text stems from a series of working papers concerning in/visibility, its aim being the revision of a category that has crisscrossed the trajectory of lesbian, gay and queer existence, as well as the theoretical approaches and lines of thought regarding the abovementioned subjectivities (and their own subjection). Visibility's association to existence has long been an axiom. However, visibility is not necessarily the best way to become visible or, immediately, the best political strategy to affirm our existence. The starting point for these working papers is the formulation of some hypothesis/discussion suggestions; next, I will continue my ongoing dialogue with the volume *Manifiestos gays, lesbianos, queer. Testimonios de una lucha (1969-1994)* [Gay, lesbian and queer manifestos. Bearing witness to a historical fight (1969-1994)], edited by Rafael M. Mérida. A brief testimony by Catalan writer Maria Mercè Marçal is included at the end.

KEY WORDS: visibility, invisibility, lesbian, gay, queer, manifestos.

Visibility is a tricky thing. Is someone visible when you can point her out in a crowd, or when you understand what her life feels like?

STACEY D'ERASMO

Aquest text és inacabat i demana de la intervenció de qui el llegeixi per tal de seguir existint. Tots els textos ho són i precisen, és clar, d'un/a lector/a per tal de dir (que és la única existència possible com a text), però aquest fa d'aquesta necessitat congènita un element explícit en la seva mateixa forma. I la forma, significa.

En tant que document de treball, recull resultats oberts (no conclusions), que segueixen subjectes a revisió i rescriptura per part de la responsable del text, i que vénen de determinades inquietuds (no només personals sinó també acadèmiques, polítiques), que han estat compartides parcialment en alguns forums. Heus aquí un primer intent de donar-li cos (versió 1.0). És, per tant, un material que demana ser atravesat i creuat per altres veus que se li dirigeixin amb comentaris, suggeriments, observacions, avisos, esmenes, (espero que pocs) retrets...

S'organitza en tres parts que podrien aparèixer en un ordre diferent, ja que no hi ha una jerarquia entre elles.

- En primer lloc hi ha unes *hipòtesis/propostes de treball (versió 1.0)*, un conjunt de vuit afirmacions acompanyades d'algunes reflexions derivades després de les quals s'ha d'aplicar sistemàticament l'*ononisme* (és a dir, preguntar-se sempre per la possibilitat contrària: *o no?*).
- Les acompanyen, en segon lloc, unes *cartografies de la in/visibilitat* fruit del diàleg estret amb un llibre necessari i magnífic que ens ha regalat Rafael Manuel Mérida fent gala de la seva tasca d'editor, en la seva pràctica de traduir al castellà (i per tant apropar-nos) textos en aquest cas tan imprescindibles com emocionants: em refereixo al volum *Manifiestos gays, lesbianos, queer. Testimonios de una lucha*

(1969-1994) que recull una sèrie d'escrits que des de Stonewall i al llarg dels 25 anys següents van produir-se en el context nordamericà i poden ser llegits com a manifestos. En aquestes declaracions de principis i propòsits polítics, de constatacions i de desitjos, hi ha un mapa tàcit dels itineraris que acompanyen la in/visibilitat, que és el que intentaré, al meu torn, posar de manifest.

- Al final hi trobareu l'esbós d'un *tast* a través d'un escrit de Maria Mercè Marçal que ve a donar un particular testimoni d'in/visibilització. Vol ser, aquest darrer apartat, una coda que marca el *da capo*, la seva condició de variació de la primera part (com si es tractés d'una ària ternària) però també la necessitat de tornar altra vegada al principi.

Hipòtesis / Propostes de treball (versió 1.0)

1. La in/visibilitat lèsbica, gai, queer té molts punts en comú amb altres in/visibilitats (la de les dones, la de determinades comunitats ètniques —la negra, la indígena...—, la de classes socials, la de la població migrant i/o desplaçada...) però també té particularitats que l'han acompanyada i l'acompanyen.

1.1. Una de les particularitats de la diferència lèsbica, gai, queer resideix en el fet que *aparentment* és més senzill de dissimular: a una dona negra, lesbiana i cega, per exemple, li serà més fàcil *ocultar* la seva sexualitat que no pas el seu gènere, la seva ètnia o la seva discapacitació (o, millor, capacitat diferent) que és la ceguesa.

1.2. Aquesta *aparent* dissimulació no-marcada té a veure, d'una banda (com totes les altres in/visibilitats), amb el règim que governa la visió però, en aquest cas, també amb el que ha regit i regeix la sexualitat. Algunes incursions teòriques en aquesta línia són els treballs de Michel Foucault, Adrienne Rich, Monique Wittig, Judith Butler, Teresa de Lauretis, Diana Fuss, Judith Halberstam, entre d'altres.

1.3. El procés de conèixer o, si més no, pensar i ser més conscients del funcionament d'aquests règims ha comportat vies de pensament/acció diverses. Per una banda, ha dut a relativitzar aquesta particularitat de la in/visibilitat lèsbica, gai, queer; és a dir, a adonar-nos que aquesta fàcil dissimulació no només no és tan fàcil sinó que ve acompanyada d'un esborrament més pregon i/o desconsideració total. D'altra banda, ha permès articular relacions diferents amb el règim de visibilitat, fer-ne un ús d'afirmació identitària diversa (cossos queer).

2. Hi ha una tendència a assumir la visibilitat com a positiva i la invisibilitat com a negativa, però no sempre ha de ser així. Dit altrament, no sempre la visibilitat és la millor manera de ser visible, ni la invisibilitat suposa sempre una negació de la pròpia existència.

2.1. Per valorar el règim de la in/visibilitat lèsbica, gai, queer hem de ser sensibles a varis factors, com són ara el context sociohistòric, la cultura, l'encreuament de la sexualitat amb altres diferències identitàries, les particularitats del marc on s'aplica aquest règim (fer-se visible a la cua per entrar al cinema no és intercanviable amb ser-ho durant una entrevista de feina, o en el transcurs d'un concurs d'oposició a la universitat...), etc.

2.2. La visibilitat (sembla que només) té sentit —en conseqüència— mentre duem a terme un procés d'afirmació o assertió directe i explícit.

2.3. Si acceptem que la visibilitat és sempre positiva perquè precisament va lligada a un procés assertiu de l'existència lèsbica, gai, queer, aleshores paradoxalment la visibilitat sembla tendir a la invisibilitat en tant que, quan assolim aquesta igualtat d'existència, i la sexualitat lèsbica, gai, queer sigui tan normal i/o natural com sembla que ho és l'heterosexualitat, la lluita per la visibilització ja haurà acabat i no tindrà raó de ser. Seria per tant una visibilitat lligada a la visibilització cap a un horitzó d'igualtat, que s'atura quan desaparegui tota marginació.

2.4. No obstant, la visibilitat sol ser la base de la marginació i alguns processos de visibilització —com per exemple l'*outing*— han tingut conseqüències molt dures per a les persones visibilitzades. També han comportat conseqüències doloroses els processos de sortida de l'armari d'alguns membres de la comunitat lesbiana, gai, queer.

3. La visibilitat lèsbica, gai, queer pot constituir no tant un procés lligat a una visibilització que busca en darrer terme una naturalització i/o normalització de la/es sexualitat/s lèsbica/ques, gai/s, queer, com una revisió de les representacions (diverses i contradictòries) d'aquestes sexualitats i dels discursos que les sostenen.

3.1. La visibilitat, en aquest cas, no serà ni positiva ni negativa *per se*. Caldrà pensar-la des de l'estratègia política. Dit d'una altra manera, la nostra lluita no implicarà sempre i en qualsevol cas sortir fora de tots els armaris necessàriament.

3.2. Aquest posicionament, ¿suposa que afluïm la lluita?, ¿implica una sofisticació de les possibles estratègies en determinats estadis de la lluita? Té costos i cobra peatges.

4. Els processos de la in/visibilitat lesbiana, gai, queer vertebren la història del moviment. La in/visibilitat ha estat i és central en la nostra existència individual i com a comunitat, creua els nostres processos de subjectivació (d'esdevenir subjectes).

5. Estudiar i analitzar les in/visibilitats lesbiana, gai, queer dóna a conèixer el termòmetre de les inflexions en l'esdevenir del moviment social així com permet establir un mapa del territori de l'existència lèsbica, gai, queer.

5.1. Aquest territori és sempre un territori en tensió, amb límits i contorns fluctuants, més que no pas un continent estable amb un contingut quantificable i reconeixible.

5.2. Com totes les cartografies, la nostra farà visible allò que discriminen els instruments cartogràfics que usem. Caldrà revisar, per tant, també els instruments en tant que codi d'altres (o no tan altres) in/visibilitats.

5.3. Com totes les històries, la del moviment social lèsbic, gai, queer implica establir una jerarquia entre els esdeveniments i les accions, sometent-ho tot a la forma de relat narratiu, organitzat en el temps i a partir d'una relació de causa-conseqüència. Posar-se a escriure història implica, per això (i per altres raons), sotmetre's a un gènere d'escriptura que com a tal dóna i treu possibilitats. Cal tenir-ho en compte d'una manera crítica.

5.4. Hi ha formes altres de recollir, documentar i/o materialitzar l'existència lèsbica, gai i queer que no segueixen aquest esquema cronològic del relat històric: una genealogia, per exemple, o una cartografia d'ítems recurrents. També un poema o una fotografia o una carta d'amor poden fer-ho.

6. En tant que lloc d'interacció amb el poder, el gènere, la sexualitat i els cossos, hi ha paral·lelismes i entrecreuaments significatius entre les vicissituds de l'existència lesbiana, gai, queer a la societat i a l'àmbit institucional de la literatura (que alhora és social).

6.1. El territori de la literatura és també en tensió i posseeix uns límits i contorns mòbils. Des del paradigma actual dels estudis literaris, per pensar la literatura cal pensar també el que no és literatura.

6.2. Aquests paral·lelismes i encreuaments troben en l'establiment i manteniment del cànon, així com en l'exercici de la teoria i la crítica literària, dos exponents clars. N'hi ha més; i actuen igualment en altres institucions que es relacionen amb la literatura (com són ara el món editorial o el món acadèmic: la universitat).

7. Els processos i el mapa de la in/visibilitat cal traçar-los fonamentat-se en els llenguatges que poden dir-nos textualment, entenent el text com a qualsevol materialització que significa i exigeix ser interpretada. Codis i hermenèutiques d'ordre divers han de ser al centre del treball a propòsit de les nostres representacions.

8. La in/visibilitat va associada a la concepció, a la representació i a l'existència d'un *cos que diu* (o calla, o murmura, o crida, o escup, o balla, o desitja, o...).

Pensar la in/visibilitat implica pensar les condicions d'existència d'aquest/s cos/sos lesbic/s, gai/s, queer.

Cartografies de la in/visibilitat: un diàleg amb *Manifiestos*²

Itinerari 1

IN/VISIBILITAT $\longleftrightarrow$ IN/EXISTÈNCIA

El vincle entre invisibilitat i inexistència (i el seu antídot: per (poder) existir hem de ser visibles) ha estat i és una associació axiomàtica a l'esdevenir del moviment lèsbic, gai, queer. Tal vegada perquè, com afirma Martha Shelley: “[...] la peor parte de ser homosexuales es tener que mantenerlo en secreto” (Lo gay es bueno, 1970: 71). Tanmateix, vint anys després, Barbara Smith segueix constatant que “La homofobia es normalmente la última de las opresiones que se menciona, la última en ser tomada en serio, la última en ser considerada” (Homofobia: ¿por qué hablar de ella?, 1990: 226) i adverteix que la primera i més arrelada d'una sèrie d'actituds que jutja errades i destructives cap a les lesbianes i els gais es fonamenta en la falsa creença que “[l]a opresión de las lesbianas y los gays no es tan seria como otras opresiones. No es una cuestión política sino un asunto privado” (227).

Limitar l'existència lesbiana, gai, queer a una pràctica sexual i, la sexualitat, a una qüestió privada és el que Michael Denny titlla, el 1981, de tolerància repressiva, ja que suposa una operació falsament *tolerant* (en el sentit que hi ha una acceptació limitada i restringida que exigeix un silenciament) i que desemboca, més que en el privat, en la privació. Denny estableix una distinció entre les inexistències lesbianes, gai, queer:

Nuestros enemigos políticos son de dos tipos: los que no quieren que existamos y los que quieren que no se nos vea [...] Aquellos que quieren que no se nos vea son más sutiles y probablemente más peligrosos, pues es más difícil movilizar a aliados tácticos contra ellos. (Políticas gay: dieciséis propuestas, 1981: 178)

I més endavant afegeix:

La dificultad de contrarrestar con éxito a esta gente se basa en el hecho de que *podemos* disimular, una característica que nos distingue de otros grupos minoritarios, y además está agravada por el hecho de que, a la hora de la verdad, *todo el mundo* se sentiría más cómodo si permaneciéramos en el armario; excepto nosotros mismos. (179)

---

² Es refereix, com ja s'ha apuntat abans, al volum a càrrec de Rafael Manuel Mérida Jiménez (2009). Citaré donant l'any de publicació original de cada peça i la referència de pàgina dins aquesta antologia.

De l'esborrament a —quan aquest no és possible— la *tatxadura*. Aquests són els signes que han marcat l'existència lèsbica, gai, queer i als que es confronten les polítiques de visibilització.

Itinerari 2

VISIBILITAT $\longleftrightarrow$ RECONeixEMENT

El reconeixement és un naixement repetit i amb companyia, un renaixement que no s'esdevé en solitud. Acompanyen, per tant, a aquest reconeixement a través de la visibilització l'establiment de dues entitats: la *comunitat*, que dibuixa els límits de pertanyença o, com a mínim, participació, i la *cultura* pròpia d'aquesta comunitat, que estableix marques identitàries reconeixibles i compartides.

El 1976, el col·lectiu Fag Rag anotava al seu “Segundo Plan Quinquenal”:

Todavía estamos creando una cultura gay, un sistema de valores, una ideología: nuestros ensayos, música, poesías, cartas; nuestra forma de cuidar, escuchar, besar, amar; nuestras pinturas, fotografías, periódicos, reuniones, aprendizaje, enseñanza, costura y otras actividades nos ayudan a dar forma a una nueva contracultura. Como el mítico fénix, estamos renaciendo de las cenizas de una civilización moribunda. Nuestra cultura es preciosa para nosotros y no la venderemos al mejor postor para que sea empaquetada y domesticada. (109-110)

La cultura es crea i se'n té cura. No es tracta tant d'una emergència natural sinó d'una necessitat política (així ho apuntava Michael Denny: “Una cultura gay es una necesidad política para nuestra supervivencia”: 176). Igualment, per Denny, la lluita per la resistència a través de la visibilització passa per forjar una comunitat on reconèixer-nos i contrarrestar la solitud a la que ens aboca la marginalització (l'esborrament i la *tatxadura* esmentades suara): “Si la sociedad intenta destruirnos, en primer lugar, aislándonos, lo que sigue es que no sólo es necesario luchar por la resistencia sino también por el reconocimiento de una comunidad y por la construcción de un mundo” (175).

Itinerari 3

VISIBILITAT $\longleftrightarrow$ RESISTÈNCIA

Aquesta resistència s'articula, en primer terme, en l'individu —des de la por de ser lesbiana, gai, queer... a l'orgull de ser lesbiana, gai, queer— i, en un segon terme (com desenvoluparé al següent itinerari) en el desplegament d'una estratègia política. “La consciència repentina o gradual, pero siempre desconcertante, de ser *diferente* conduce al miedo de ser único” (174), afirma Michael Denny i ja hem vist que la visibilitat suposa un antídoto (a través del reconeixement) per a aquest aïllament. La por convida a l'esborrament o a la *tatxadura*. Al seu text “Lesbianismo: un acto de resistencia”, escrit com el de Denny l'any 1981, l'activista lesbiana-feminista-afroamericana Cheryl Clarke observa:

Muchas mujeres son sólo lesbianas en una comunidad concreta y se hacen pasar por heterosexuales cuando transitan entre enemigos. (Esto es análogo a ser negro y pasar por blanco mientras sólo la familia inmediata conoce los verdaderos orígenes.) Pero aquellas que se esconden en el armario de la presunción heterosexual son descubiertas tarde o temprano. (Lesbianismo: un acto de resistencia, 1981: 152)

I al seu discurs de l'esperança, Harvey Milk rememorava la sortida de l'armari com una experiència desoladora que només pot compartir algú que pertanyi a la comunitat (no els amics de la comunitat):

La ira y las frustraciones que algunos de nosotros sentimos se debe a que hemos sido mal comprendidos, y los amigos no pueden sentir esa ira ni esa frustración. Pueden percibirla en nosotros, pero no la pueden sentir. Porque un amigo nunca ha tenido que pasar por lo que se conoce como salir del armario. Nunca olvidaré qué fue salir del armario y no tener a nadie a quien mirar a la cara. Recuerdo la falta de esperanza, y nuestros amigos no pueden llenar ese vacío. (El discurso de la esperanza, 1978: 122)

I culminava amb un al·legat del *pride*: “Uso la palabra *yo* porque estoy orgulloso. Estoy aquí, esta noche, frente a mis hermanas y hermanos y amigos gays porque yo estoy orgulloso de vosotros” (122).

Vull acabar amb dos testimonis més, un de por i l'altre d'orgull. El primer ve de la mà del text de Gloria Anzaldúa, “Miedo a volver a casa: Homofobia”, de 1987, que estableix un joc de paraules *homophobia/homephobia* i mostra la indestriabilitat de la seva sexualitat, ètnia, cultura en la seva condició de *very mestiza*, que li inscriu un desarrelament que accentua el malestar i la por.

Uno de mis estudiantes dijo: “Pensé que la homofobia era el miedo a volver a casa después de una ausencia”.

Y pensé: qué apropiado. Miedo a volver a casa. Y no ser aceptada. Tenemos miedo a ser abandonadas por la madre, la cultura, *la Raza*, a ser inaceptables, culpables, heridas. La mayoría creemos inconscientemente que, si revelamos este aspecto inaceptable de nosotras nuestra madre/cultura/raza nos rechazará totalmente. Para evitar el rechazo, algunas de nosotras nos adaptamos a los valores de la cultura y empujamos esas partes inaceptables hacia las sombras. (208)

L'altra cita és extreta del text que tanca el recull de *Manifestos*, concretament de l'efemèride dels 25 anys dels *Stonewall Riots*. Avram Finkelstein celebra la visibilitat lèsbica, gai, queer com un acte de resistència política:

Estamos aquí para celebrar el hecho de que las lesbianas y los gays luchan por la libertad y que nos hemos comprometido con la justicia una y otra vez.

Somos divertidos y listos y talentosos y queer. [...]

Estamos aquí para celebrar con gran orgullo que las lesbianas y los gays hemos marcado la diferencia en nuestras propias vidas, saliendo del armario y manifestándonos abiertamente, comprometidos con la justicia y sensibles al sufrimiento ajeno. (Bienvenidos a Nueva York: 25 años de Stonewall, 1994: 251)

Itinerari 4

VISIBILITAT $\longleftrightarrow$ ESTRATÈGIA POLÍTICA

Quan la visibilitat resistent s'articula des del reconeixement comunitari esdevé una *estratègia política*. Com a tal —i més encara en aquest cas—, abraça el privat i el públic; de fet, col·loca els actes hipotèticament propis de cadascuna d'aquestes esferes en un *continuum*. Dit altrament: deconstrueix el binomi.

Per Cheryl Clarke —al seu text de 1981 “Lesbianismo: un acto de resistencia”—, *ser lesbiana* implica un *reconèixer-se* lesbiana, un *autoanomenament* associat a determinada actitud de compromís vital i polític (150). També Gloria Anzaldúa marca la seva *queerència* com a una elecció que, en el seu cas, li creua constantment els límits de les seves diverses categories identitàries:

Siendo lesbiana y habiendo sido educada como católica, adoctrinada como hetero, *elegí ser queer* (para algunos es genéticamente inherente). Es un camino interesante, que continuamente discurre dentro y fuera de lo blanco, lo católico, lo mexicano, lo indígena, lo instintivo. Dentro y fuera de mi cabeza. (Miedo a volver a casa: Homofobia, 1987: 207)

Al costat d'aquest posicionament, hi ha una visibilitat política estratègica de desafiament. Un dels exemples més clars ens arriba amb Queers anònims i el seu manifest “Maricas, leed esto: odio a los heteros”, de 1990:

Nadie nos dará lo que merecemos. Los derechos nunca se dan, sino que se cogen, por la fuerza si es necesario.

Es más fácil luchar cuando sabes quién es tu enemigo. Los heteros son tus enemigos.

Son tus enemigos al no reconocer tu invisibilidad y continuar viviendo y contribuyendo en una cultura que mata. (232)

Al proper itinerari es tractarà la relació de la visibilitat amb la violència, tanmateix vull acabar aquest trajecte cartogràfic assenyalant que les estratègies polítiques lligades a la visibilitat mostren fonamentar-se amb pressupòsits i objectius diferents. Així, d'una banda, el 1978 Harvey Milk alça la veu per aconseguir representació política, per a penetrar dins el sistema i subvertir-lo:

La comunidad negra tomó una decisión al respecto hace mucho tiempo: los mitos contra los negros sólo pueden ser desmantelados eligiendo líderes negros, para que la comunidad negra pueda ser juzgada por los líderes y no por los mitos o los criminales negros. La comunidad hispana no puede ser juzgada por los criminales latinos o por mitos. La comunidad asiática no puede ser juzgada por los criminales asiáticos o por mitos. La comunidad italiana no debería ser juzgada por la mafia, mitos. Y ha llegado la hora de que la comunidad gay no deba ser juzgada por nuestros criminales y nuestros mitos. (121)

Per una altra banda, dos anys abans, el Col·lectiu Fag Rag es mostrava resistent a institucionalitzar el moviment:

Nos oponemos vigorosamente a los movimientos que abogan por la integración en las instituciones patriarcales y capitalistas existentes. No queremos un trozo de pastel; el pastel está podrido. Apoyamos a quienes quieren segregarse; pero al mismo tiempo, la mayoría de nosotros nos moveremos y actuaremos en cualquier lugar, organización y situación que favorezca nuestra propia conciencia y que extienda la influencia de nuestra liberación. Algunos nos relacionaremos con el mundo masculino hetero, plantando nuestra semilla de conciencia en sus cabezas y en sus corazones, haciendo salir a la luz el marica que hay en ellos. Es en este sentido que decimos: “¡Seamos proselitistas!”. (110)

Per la seva part, al text ja citat de 1981, Cheryl Clarke carrega de sentit i d'exemplaritat el feminisme lesbià, pel seu potencial transformador.

Estoy intentando señalar que el feminismo lesbiano tiene el potencial para subvertir y transformar un componente esencial en el sistema de opresión de las mujeres, a saber: la heterosexualidad predatoria. Si el feminismo lesbiano radical aspira a una visión antirracista y anticlasista, que no odie a las mujeres y a sus uniones como algo mutuo, recíproco, infinitamente negociable, como una liberación respecto a las anticuadas prescripciones y prohibiciones de género, *entonces toda la gente que lucha para transformar el carácter de las relaciones en esta cultura tendrá que aprender de las lesbianas.* (159)

Són només tres mostres de posicionaments que proposen articulacions col·lectives seguint estratègies polítiques diverses, cadascuna vehiculant la visibilitat lèsbica, gai, queer cap a trànsits determinats.

Itinerari 5

IN/VISIBILITAT $\longleftrightarrow$ VIOLÈNCIA

Tant com de la in/visibilitat, cal desenvolupar una anàlisi cartogràfica, genealògica i/o cronotòpica de la violència i de les seves diverses manifestacions. La invisibilitat és resultat d'una violència no només social i/o cultural sinó incorporada pel subjecte i que, per tant, pren forma d'auto-odi. D'aquesta manera, la invisibilitat és garant de la perpetuació de la violència. Tanmateix, fer-se visible com a lesbiana, gai, queer desencadena sovint una resposta violenta, més o menys directa, més o menys subtil. Remeto al testimoni-manifest d'Esther Newton "Demasiado queer para la universidad: notas sobre la homofobia", de 1987 (209-216): es tracta d'una experiència que Newton relleigeix en termes positius però no per això el seu relat deixa de fer feredat, no precisament per remetre'ns a la ciència ficció.

Prescriure una (necessària) sortida de l'armari sempre i per a tothom pot derivar en abocar els i les membres de la comunitat a atacs d'ordre divers (no sempre frontals o evidents) i a un sacrifici vital molt car. Tanmateix la por no pot immobilitzar-nos. No ha d'impedir-nos actuar: "[...] somos la clase de gente que habéis aprendido a despreciar, y ahora estamos quitándonos las cadenas del auto-odio y manifestándonos en vuestras ciudadelas de represión" (70), escrivia Martha Shelley el 1970.

En un panorama com aquest —en delicat equilibri— s'estenen les propostes dels *Manifiestos gays, lesbianos y queer*, antologats per Rafael Manuel Mérida. Des del matiner text de Carl Wittman "Refugiados de América: un manifiesto gay", de 1969 que convida revisar amb cura el procés de sortida de l'armari:

Si somos personas liberadas, somos personas que aceptamos nuestra sexualidad. La mariconería armarizada debe acabar. *Salid del armario.*

Pero, si hablamos de "salir", debemos tener claras unas pocas cosas: 1) las reinas del armario son nuestras hermanas y nuestros hermanos y debemos defenderlos de los ataques heteros; 2) el miedo a salir no es paranoia; hay muchas cosas en juego: la pérdida de los lazos familiares, del trabajo, de los amigos heteros... todo ello nos recuerda que la opresión no es algo que no esté en nuestras mentes: es real. Cada uno de nosotros debe caminar hacia la franqueza a su propia velocidad y con sus propios impulsos. Ser sinceros es el fundamento de la libertad: hay que construirlo sólidamente.[...]

3) "Reina del armario" es un término que abarca una multitud de formas de defensa, auto-odio, falta de fuerza y hábito. Todos somos, de alguna manera, reinas del armario, y todos hemos de salir de él; ¡muy pocos de nosotros éramos visibles a los siete años! (57-58)

Fins als Queers anònims, l'any 1990, que constaten igualment la violència que envolta l'existència queer:

Cómo te lo diría. Cómo puedo convencerte, hermano, hermana, de que tu vida corre peligro: que cada día, cuando te despiertas, vivo, relativamente feliz, como un ser humano útil, estás cometiendo un acto de rebelión. Tú, como marica vivo y útil, eres un revolucionario. No hay nada en este planeta que valide, proteja o apoye tu existencia. Es un milagro que estés aquí, leyendo estas palabras. Deberías estar muerto, sin ninguna duda. ("Maricas, leed esto: odio a los hetero", 1990: 231)

L'any 1981, tant Cheryl Clarke com Michael Denny ho tenen clar: es tracta de la lluita pel poder i en aquesta lluita la invisibilitat és l'arma de l'enemic que cal derrocar. El subratllat d'ambdues cites és meu. Comencem per Clarke:

Como lesbianas políticas, es decir, lesbianas que están resistiendo los intentos de la cultura predominante para mantenernos en la invisibilidad y desprovistas de poder, debemos resultar más visibles (especialmente las negras y otras lesbianas de color) ante nuestras hermanas que están escondidas en sus diversos armarios, encerradas en las prisiones del auto-odio y la ambigüedad, temerosas de asumir el antiguo acto de unión entre mujeres más allá de lo sexual, lo privado, lo personal. (158-159)

I, al seu torn, Denny:

La explotación significa, básicamente, que alguien te está robando; *la opresión, esencialmente, es una cuestión de invisibilidad; de sentirse irrelevante e insustancial, sin voz ni impacto alguno en el mundo. Todos los negros, los colonizados, las mujeres y los gays compartimos esta experiencia de ser un fantasma en nuestro propio país, la desconcertante alienación de sentir que realmente no estamos aquí.* Esta experiencia psicológica es el correlato subjetivo de un hecho objetivo: la falta de poder. (179)

Aquesta darrera cita de Michael Denny em serveix per donar pas al darrer dels itineraris traçats en aquest esbós de cartografia: la inscripció de la diferència, la relació amb l'alteritat dins i fora de la comunitat lèsbica, gai, queer.

Itinerari 6

IN/VISIBILITAT IN/DIFERÈNCIA

Al llarg d'aquestes pàgines he unit lesbianes, gais, queers. No obstant, tal i com apuntava a la hipòtesi/proposta 1.3. els processos queer de visibilització no han coincidit sempre (i menys darrerament) amb els processos lèsbics i gais de visibilització i dins el paradigma lèsbic-gai-queer hi ha temes controvertits (per

exemple la pornografia) a propòsit dels quals no hi ha un posicionament comú i compartit.

Circumscriuint-me al volum interlocutor *Manifiestos*, s'hi veu encara una voluntat de front comú més que no pas de separació lesbiana, gai, queer però, no per això, deixa de plantejar-se la diferència no només respecte als heteros sinó respecte als no-heteros (lesbianes, gais, queer, transsexuals, intersexuals, afroamericanxs, mestizxs...): la diferència dins de la diferència, ja sigui per no córrer el risc de reproduir la indiferència però també per produir la diferència i dibuixar els límits d'una existència *altra*. Aquest segon aspecte no és el que es fa més avinent a un recull de manifestos on es busca una articulació política de força conjunta (remeto a textos com “Por la liberación de travestidos y transexuales”, 1971; o “Lesbianas en rebelión”, que va escriure Charlotte Bunch el 1972).

Per tancar recorrent a textos que ja he citat, Cheryl Clarke assenyala la diversitat existent ja només dins el col·lectiu de lesbianes: “[...] no hay un solo tipo de lesbiana, ni un único tipo de comportamiento lesbiano, ni un solo tipo de relación lesbiana. Tampoco hay una única respuesta a las presiones que las lesbianas han de soportar para sobrevivir como lesbianas” (Lesbianismo: un acto de resistencia, 1981: 151). Mentre que, per la seva banda, Barbara Smith, el 1990, fa avinent tots els llocs identitaris que habita, d'una manera indiferenciable: “Como mujer negra, lesbiana, feminista y activista, no tengo ninguna dificultad para ver cómo los sistemas de opresión se relacionan, aunque sólo sea por la sencilla razón de que sus significados afectan mi vida tan frecuentemente” (Homofobia, ¿por qué hablar de ella?, 1990: 227). Així, el seu posicionament polític s'articula en relació a totes aquestes categories, esdevenint en cadascuna d'elles l'exponent de la diferència.

Michael Denny adverteix de la solitud política i reclama un recel en les aliances del moviment: “No tenemos ‘aliados naturales’ y, por tanto, no podemos confiar en el apoyo de ningún grupo. Sólo tenemos aliados tácticos: gentes que no quieren que nos hagan cosas terribles porque temen que, algún día, se las puedan hacer a ellos” (Políticas gay: dieciséis propuestas, 1991: 177). I, Queers anònims abominen de ser objectes/subjectes de la indiferència lligada a la invisibilització: “Odio a los heteros que creen que tienen algo interesante que decir respecto a *sacar del armario*. Odio a los heteros que creen que sus historias son *universales* pero que las nuestras sólo tienen que ver con la homosexualidad” (Maricas, leed esto: odio a los heteros, 1990: 238).

Sis itineraris que volen ser sis punts de fuga i retorn, un traçat no lineal per on transitar alhora de cartografiar, en el testimoni textual, el pensament de la in/visibilitat des de la pròpia veu.

Maria-Mercè Marçal: un tast (D.C.)

Al volum *Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*, Mercè Ibarz hi recull alguns dels textos de crítica literària escrits per Maria-Mercè Marçal. Per mig d'ells n'hi ha un de no identificat, datat entre 1995 i 1996, que tampoc no tenia títol i

l'editora ha batejat amb "Entre dones". Si en cap cas podem parlar d'un text esborrat o tatxat, es tracta si més no d'un text d'existència vel·lada, amb una peculiar relació paratextual. M'hi vull aturar breument abans d'abandonar definitivament (per ara) aquests papers de treball.

Marçal hi *rescriu* —perquè l'hem trobada abans manifestada de manera afí a diversos indrets— la seva poètica. Aquesta vegada, però, duta a la prova màxima d'enfrontar-se amb l'inexpressable, allò que no pot dir-se perquè té a penes paraules.

[...] si una de les funcions del llenguatge i de la literatura és donar sentit, articular allò que prèviament era balbucejant i desestructurat, ordenar l'experiència arrencant-la del caos i oferir miralls on reconèixer la pròpia vivència elaborada, hem de concloure que una experiència convertida en *inefable* es veu privada així de tota dimensió simbòlica i cultural i, per tant, condemnada, no només a la invisibilitat i a la mudesa sinó fins i tot, en cert sentit, a la inexistència (Marçal, 2004: 201).

Es tracta de les relacions sexuals lesbianes: "una experiència que, en un determinat moment, va trasbalsar tots els meus esquemes anteriors" (Marçal, 2004: 202). I així ho recullen els poemaris a partir de *Terra de mai*.

Tanmateix, per tancar aquest tríptic a propòsit de la in/visibilitat, vull transcriure el testimoni que dóna la poeta a propòsit de dues qüestions relacionades: d'una banda, l'actuació de la crítica quan s'enfronta a aquests textos poètics; i, com a conseqüència, l'efecte que té en Marçal. La confessió resulta colpidora:

És molt curiós, i m'agradaria tenir-ho més analitzat, l'estrany "proteccionisme" cap a la meva persona, o cap a la meva imatge, que ha funcionat en els altres casos, fins a forçar interpretacions de poemes d'una forma increïble: pura miopia o voluntat de neutralització d'un discurs "dissonant"? No ho sé. El pitjor és com aquest fet interfereix amb les (teves) pròpies pors, la pròpia automoderació, l'autocensura. (Marçal, 2004: 203)

Com assenyala Michael Denny: "Para los *torcidos*, el hetero nunca puede ser totalmente externo".

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Marçal, Maria-Mercè (2004), *Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*, Mercè Ibarz (ed.), Barcelona: Proa.
- Mérida Jiménez, Rafael M., (ed.) (2009), *Manifiestos gays, lesbianos y queer. Testimonios de una lucha (1969-1994)*, Barcelona: Icaria.